MÅNEDSBLADET

Glemmer du

Gammel, syg og fattig i 1700- og 1800—tallet

Nr. 1 - Januar 2004
Tårnby Kommune - Lokalhistorisk Samling

Forsideillustration:

"Skævben- Johan" fra Tårnby fattighus. Han tjente et par ekstra skillinger ved at synge for folk. Foto Carl Flensburg ca. 1900

I denne udgave af "Glemmer du" er der hentet inspiration fra:
Tårnby Sogns kirkebog 1692-1720, Tårnby Sogns regnskaber for fattighuset og alderdomsforsørgelse fra diverse år, samt artikler i Amager Posten og Amager Avis 1891-1892

ISSN 1397-5412

Glemmer du er udgivet af:Tårnby Kommune - Lokalhistorisk Samling
Skrevet og redigeret af: Inger Kjær Jansen
Layout: Inger Kjær Jansen

Ældre- og fattigforsorg i 1700- og 1800-tallet

En folkepension er et naturligt gode i dag. Men samtidig er det et aktuelt emne, for er der økonomi i fremtidens Danmark til at udbetale pension til de mange ældre i forhold til de færre erhvervsaktive, der skal betale "gildet"?
I dette nummer af "Glemmer du" kigger vi tilbage i tiden og ser på udviklingen af ældre- og fattigforsorgen fra fattigforordningen 1708 til lovene om alderdoms– og fattigforsørgelse i 1891 med eksempler fra vores egen kommune.

På aftægt

Var man gammel og skrøbelig var man henvist til enten familiens eller kirkens barmhjertighed. Men var man i besiddelse af fast ejendom så fremtiden lysere ud.
Når ældre mennesker solgte deres ejendom betingede de sig som regel at kunne blive boende i deres tidligere hjem. Der blev oprettet aftægtskontakter i forbindelse med udstedelsen af skødet for at sikre de ældre rimelige forhold i fremtiden. I kontrakten blev der præciseret, hvor aftægtsfolkene skulle bo og spise, og hvor meget brændsel de skulle have. De fik ofte et lille stykke jord, hvor de kunne dyrke grønsager, som de nye ejere skulle sælge for dem på torvet. Hvis de gamle blev syge, skulle der sørges for medicin eller lægehjælp. De skulle sidst men ikke mindst have en anstændig begravelse.
Hvis aftægtsfolkene ikke mente, kontrakten blev overholdt, kunne de i stedet få et beløb og forlade boligen. Det har sikkert ikke været nemt for nogen af parterne, men det var en nødvendighed og opfyldte datidens form for ældreboliger og ældreforsorg- men kun for de få, der havde ejet huse eller gårde.
Det gik heller ikke altid godt, hvilket en retssag fra 1658 kan bevise. Aftægtskonen Marchen Corneliusdatter boede hos sin stedsøn Cornelius Ej-

bertsen i Ullerup. Han lod stedmoderen ligge i et uopvarmet rum for åbne vinduer og forbød hende adgang til stuen. Men Jan Jansen fra St. Magleby, der sandsynligvis var en slægtning, blev forarget over forholdet der grænsede til vanrøgt, og han stævnede Cornelius Ejbertsen for misligholdelse af aftægtskontrakten. Man må håbe den gamle kone ikke var død af lungebetændelse, inden Cornelius Ejbertsen fik påbud om at rette op på forholdet.

Fattig og gammel

Indtil en forordning om fattigforsørgelse blev gennemført i 1708 levede de fattige af de tilfældige almisser, der kom i kirkens bøsse. Der blev valgt en fattigforstander der skulle forvalte de penge, der kom i kirkebøssen ved frivillige gaver og mulkter. Den først kendte fattigforstander i Tårnby sogn var ejeren af Raagaard Jacob Jansen. Han døde i 1677 og i skiftet efter ham stod der bl. a. :".. *saa findes i et Bord for sig selv en gammel Pung 5 Daler 5 Skilling i behold af de fattiges Penge."*

I Tårnby Kirkebog er regnskabet for de indsamlede penge indført fra 1692-1720. I 1692 blev der indsamlet 34 sletdaler dels gennem kirkebøssen eller blokken, og de fattiges bøsse ved birketinget sandsynligvis fra bøder og gennem indsamlinger ved jul, påske og pinse. Pengene gik til ikke blot sognets "værdigt trængende" fattige, handicappede, børn og gamle og de fattiges begravelser men også til fremmede i sognet.
I løbet af de kommende år steg formuen til over 130 sletdaler, men det var kun ca. 15-20 % af beløbet, der blev udbetalt.

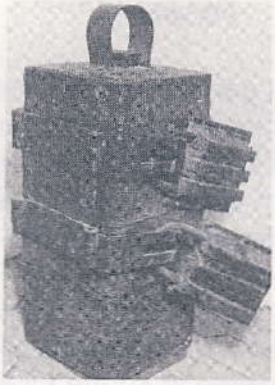

Tårnby Kirkes kirkebøsse eller blok fra 1600-tallet

1708 lovgivningen

Den første sociale lov herhjemme kom med forordningen af 24.9 1708. Det skete i erkendelse af, at den hidtidige praksis ikke slog til over for de mange tiggere både i by og på land. Forordningerne- en for landsbyerne og købstæderne og een specielt for København benævnes : *Forordning om Betlere i Danmark saavel paa Landet som i Kjøbstæderne.* Formålet var at forbyde tiggeriet og give de fattige en ret til en vis forsørgelse af en offentlig fattigkasse, der skulle administreres af provsten og herreds- eller tingfogeden. I praksis var det præsten og landsbyernes fogeder, der i fællesskab administrerede fattigkassen. Bidragene hertil skulle komme fra sognets velhavende og en fast årlig skat påliguet sognets beboere. Bønderne skulle endvidere bidrage med naturalier.
Forordningen indebar endvidere, at fattige børn skulle have undervisning.

De der skulle have glæde af den nye fattiglov var sognets blinde, sengeliggende og de der ikke kunne arbejde på grund af alderdom eller sygdom, samt små forældreløse børn, og andre der af lovlige grunde ikke kunne klare sig selv.
I Tårnby sogn blev der i anledning af forordningen indkaldt til et møde i kirken for sognets gårdmænd og husmænd. Her var såvel præst, provst og birkedommer til stede. Beboerne blev opfordret til at tegne sig for frivillige bidrag til de fattige enten i form af rede penge eller naturalier. Præsten påtog sig som et godt eksempel at huse og bespise den gamle kromand Niels Hansen Bødker for livstid. Husmændene tegnede sig for 1 mark for et år, gårdmændene det dobbelte. Senere indvilligede hver enkelt landsby i at brødføde en eller to fattige, hvis sognet betalte for husly for disse. Man var i det hele taget glade for, at man nu med denne forordning kunne undgå de mange fremmede tiggere, da det nu blev forbudt at tigge udenfor hjemsognet.
Hvis en fattig ved sin død havde modtaget fattighjælp i mindst tre år før sin død tilfaldt

eventuelle ejendele sognet.

Den nye ordning ser ikke ud til at have kostet Tårnby sogn særlig meget, måske havde sognet ikke så mange "værdige" fattige, eller også var der begrænsning i de enkelte bidrags størrelse. I gennemsnit udbetalte Tårnbys fattigkasse årligt ca. 1 sletdaler til hver af de 16-20 fattige. Fattigkassens formue var i 1720 steget til 607 sletdaler. I 1778 blev der mulighed for, at sognene kunne få yderligere beløb ind til fattigkassen ved en beskatning af jord og ejendom samt afgift ved køb og salg af ejendom.
Regnskabet for Tårnby sogns fattigkasse 1780 så således ud:
Indtægter fra kassebeholdning, renter, tavle- og blokpenge fra kirken,"Contingenter" og frivillige gaver, penge indkommet ved køb og salg af ejendomme og mulkter: Det beløb sig til 354 rigsdaler 4 mark og 10½ skilling i alt.
Udgifterne var delt op på månedspenge til de " dertil udnævnte skrøbeligste og mest nødlidende Sognets Almisselemmer". Det var 18 personer, der fordelte sig med 14 gamle og svage, et forældreløst barn og tre vanføre og "afsindige".
Desuden var en udgiftspost : "Penge uddelte til andre Sognets Fattige som ikke nyde Maandespenge, ved den almindelige Distributs som skeede i de samtlige Fattiges Forstanderes Nærverelse hos Sognepræstem sidstafvigte 18 December 1780". De var delt op på de enkelte landsbyer og omfattede først og fremmest gamle svagelige folk.
De fattiges begravelser blev endvidere betalt efter ansøgning fra landsbyernes fattigforstandere.
"Andre Ekstraordinære Udgifter til Fattige, der behøvede lidt Hjælp", skete også efter ansøgning som det foregående. Sognepræsten With beklagede sig meget i regnskabet over at skulle betale 6 rigsdaler og 3 mark til Sankt Hans Hospital. Her var en kvinde, der hævdede at være fra Tårnby indlagt, men ingen i sognet kendte hende. Efter ordre fra Amtmanden måtte fattigkassen bøde! Præsten skriver surt, at man regnede med at få pengene igen efter at have bevist, at kvinden ikke

var fra sognet. Formålet var "At ikke nogen Fremmed og Uvedkommende skal indtrænge sig til at blive Sognets Fattigkasse til stor Byrde uden først at have virkeligt Lem af Taarnby Menighed"
I alt beløb fattigkassens udgifter sig til 170 rigsdaler. Kassens beholdning var ved årets udgang 717 rigsdaler 3 mark og 6½ skilling.

Med reglement af 5.7 1803 kom der mere præcise formuleringer for administrationen af fattigvæsenet. På landet blev der nedsat en fattigkommission bestående af sognepræsten, politimesteren en af de største lodsejere og 3 eller 4 af sognets beboere.

Fratagelse af rettigheder

Dårlige tider får som oftest følger for de socialt dårligt stillede dengang som nu. Således også i 1800-tallets begyndelse.
I løbet af 1800-tallet fik det retslige følger at modtage fattighjælp. Fra 1808 havde en fattighjælpsmodtager ikke fri rådighed over sine ejendele. I 1824 blev det bestemt, at en mand der nød eller havde nydt fattighjælp, der ikke var tilbagebetalt, skulle ansøge sognets fattigkommission om lov til at indgå ægteskab.
Med grundloven i 1849 fik borgerne en forsørgelsesret, men samtidig mistede man sin valgret, hvis man modtog forsørgelse.
I løbet af 1800-tallet blev der oprettet fattighuse og gårde, de var med til at deklassere de personer, der modtog fattighjælp.

Tårnby Fattighus

Tårnby sogn fik også et fattighus omkring 1832. I 1834 var der foruden opsynsmanden og hans kone 34 beboere, heraf var 3 indlagt på sygestuen. 19 personer var over 50 år , 8 var børn.
Fattighuset, der tidligere havde været beboet af en gårdmand, bestod i 1840 af en hovedbygning af mur og bindingsværk med stråtag med en gennemgående kvist. Huset var indrettet med en gennemgående gang, hvor der var 4 stuer med en vindovn og to bilæggerovne 2 kamre og et køkken. Fra forstuen var en opgang til kvisten,

hvor der var 2 værelser, overalt bræddeloft og gulve. En bygning mod syd af blandingstømmer og lervægge og stråtag var indrettet til vognskur port tørvehus og et kammer. En bygning mod vest af samme bygningsmåde var indrettet til port et kammer og to øde rum, en bygning mod nord af samme bygningsmåde til to kamre og et øde rum.
Mænd og kvinder var adskilt, og der var indrettet en speciel sygeafdeling.

I 1858 opstod der brand i fattighusets kvindeafdeling. En stærk østenvind fik branden til at brede sig til gårdene på den modsatte side af vejen, så i alt 5 gårde og 15 huse nedbrændte. Men ingen mennesker mistede livet. Myndighederne forsøgte at få to gamle kvinder til at fremstå som synderne, da de havde lavet kaffe i kakkelovnen og ikke i vaskehuset, hvor der var en skorsten. En gammel murer, der havde renset kakkelovnen, blev beskyldt for ikke at have gjort dette ordentligt, hvilket man ikke kunne forlange på grund af hans høje alder og dårlige helbred. Ingen fik dog skylden for branden.
Et nyt fattighus blev bygget kort efter.
Der er bevaret et par regnskabsbøger fra fattighusets senere tid. Af disse fremgår det hvor stort antallet af fattiglemmmer" og syge var. I januar kvartal 1876 var der eks 23 mænd i "Lemmeafdelingen" og 22 kvinder i Fruentimmerafdelingen" og 18 indlagt på sygeafdelingen. De fortærede i snit 91 pund brød pr person i kvartalet. De blev forsynet med havregryn, kammerpotter (natpotter) træsko og tøj. Fattighuset betalte ligbærere ved et par begravelser, en enkelt kvinde skulle føde og blev kørt til fødselsstiftelsen. Der var et par skolesøgende børn, som fik to skolebøger.
Forholdene på fattighuset blev kritiseret bl.a. i 1880, hvor sognerådet fik en kendelse for at de var "ufyldestgjørende". Tolv år senere var det ikke forbedret. Der var dårlig luft og plads, og bespisningen var ikke nær så god som i et fængsel. Skråtobak måtte lemmerne også undvære.
Hvis man ikke opførte sig ordentligt, kunne man risikere at komme på en arbejdsanstalt. I

1891 overfaldt to lemmer under indflydelse af brændevin en tredje. Voldsmændene blev idømt 3 dage på vand og brød. Sagen kom for sognerådet, der fra økonomaen på fattighuset havde fået oplyst, at der var en hel del urolige og drikfældige lemmer. Disse ville sognerådet forsøge at sende på en arbejdsanstalt.
Fattighuset eksisterede indtil omkring 1920, hvor ejendommen blev indrettet til en mere

Tårnby Kro, Englandsvej - 1930-erne. *Det tidligere Fattighus i Tårnby Sogn. Juleaften 1893 fik lemmerne ekstraordinært følgende fine mad : "Oksesteg, Rødkaael, Sigtebrød, Øl og Brændevin samt Julekage og Puns "*

lystig foreteelse nemlig en kro.

Fattigloven af 9. april 1891

I 1856 havde man gennemført en lov, der tillod private fattigkasser.De ydede hjælp til uforskyldt trængende uden, at det fik de tidligere omtalte retslige virkninger. Kassen bestod af frivillige bidrag i modsætning til fattigvæsenets indtægter, der kom fra skatter. Fra 1867 blev det tilladt kommunerne at yde bidrag til de private fattigkasser, sandsynligvis for at få kasserne til at overleve.
I løbet af de næste årtier arbejdede staten hen imod en mere human fattiglovgivning. Problemet var, om man skulle følge den tyske forsikringsmodel eller finansieringen skulle ske gennem skatterne. Men fattigdommen var stor og man indså, at de mindrebemidlede ikke havde midler til at betale forsikringspræmier. Loven blev derfor skattefinansieret. Den gav mulighed for i tilfælde af uforskyldt trang at yde offentlig hjælp uden fattighjælps virkninger(bl.a. tab af valgret) Den forbød omgangsforsørgelse, her havde indkvarteringsværterne tidligere haft mulighed for at forsømme deres pligter.
For at opnå hjælp skulle man have boet i sognet i mindst 5 år, ellers blev udgifterne udlignet kommunerne imellem .

Man skulle endvidere have dansk indfødsret. Det medførte, at mange udlændinge i de efterfølgende år søgte om samme. I Tårnby Kommune opnåede 50 personer dansk indfødsret i perioden 1888-1914, men hvor mange, der fik afslag, vides ikke. Men følgende tal giver et fingerpeg: i 1891 fik 2 tildelt indfødsret af sognerådet, mens man afviste 8 ansøgere. Dansk indfødsret gav endvidere adgang til alderdomsforsørgelse.

Lov om alderdomsforsørgelse 9. april 1891

Med denne lov fik værdig trængende over 60 år en understøttelse efter skøn. De måtte ikke selv have bragt sig i "trang" og ikke de sidste 10 år have modtaget fattighjælp, eller have været løsgængere eller tiggere. Hvis man havde boet i kommunen i mindst 5 år og opfyldte det foranstående, var opholdskommunen forpligtiget til at udbetale understøttelsen, ellers udlignede man kommunerne imellem.
Tårnby sogneråd søgte om udsættelse af loven til 1. januar 1892, men det blev afvist. Understøttelsen skulle udgøre hvad der til enhver tid var nødvendig til den pågældendes underhold men indeholdt ingen bestemmelser om mindstebeløb
Et udvalg blev nedsat af Tårnby Sogneråd for at kigge nærmere på lovens bestemmelser. Det fremkom med forslag til understøttelsens størrelse, nemlig årligt 300 kr. for ægtepar og 200 kr. for enlige mænd og 175 kr. for enlige kvinder. Men det holdt ikke ved forhandlingerne i sognerådet, for beløbet for ægtepar blev sat ned til 250 kr., de enlige mænd fastholdt deres 200 kr. men enlige kvinder måtte nøjes med 150 kr. ! Om dette har været et maksimumbeløb vides ikke, men i 1898 var understøttelsen kun 6 kr. pr. måned for både mænd og kvinder, mens ægtefolk fik 10 kr. pr. måned, hvilket svarer til henholdsvis 72 og 120 kr. pr år. En betydelig nedgang i forhold til det fremsatte forslag fra sognerådet i 1891.
Disse to love blev model for det danske velfærdsamfund med skattefinansieret offentlig forsorg.

Fattig kone venter på et krus øl. Amagermaleren Julius Exner skildrer her en situation som også er forekommet på Amager. Her er det et bondehjem på Hedeboegnen. Oliemaleri fra 1852. Foto fra Illustreret Tidende

Hvis du har billeder, oplysninger eller andet af lokalhistorisk interesse, så henvend dig til:

Lokalhistorisk Samling
Kamillevej 10
2770 Kastrup
Tlf. 32 46 05 45

www.bibliotek.taarnby.dk
Klik på **Lokalhistorisk Samling**

Vi har publikumsmaskine med adgang til internettet og mange slægtsforskerlinks.

Åbningstider:

Mandag	16.00 - 20.00
Tirsdag	12.00 - 16.00
Fredag	12.00 - 15.00

Lokalhistorisk Samling har desuden udstillinger på:

Kastrupgårdssamlingen

"Midt på Amager"

&

"KASTRUP GLAS"

Åbent Tirsdag til søndag
14.00-17.00
Onsdag tillige
14.00-20.00

Plyssen
Amager Strandvej 350:

Permanente og skiftende udstillinger

Åbent Lørdag og søndag
13.00-16.00